

МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ДОНЕСЕННЯ ДО РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ОБ'ЄКТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО АГРЕСІЮ КРЕМЛЯ ПРОТИ УКРАЇНИ

Автор:

Михайло Пашков

Розв'язання путінським режимом широкомасштабної війни проти України є наслідком і результатом небезпечних внутрішніх процесів в Росії. Очевидно, ще попереду аналітичні дослідження джерел, складових і еволюції феномену «рашизму» – тоталітарної політичної системи з агресивною великодержавною ідеологією. Для усвідомлення тенденцій і особливостей російського соціуму варто у загальному вигляді окреслити деякі характерні риси процесів у РФ, на фоні яких протягом останніх десятиліть сформувався тип суспільної свідомості, моделі поведінки і світоглядних орієнтацій росіян.

1. Специфіка і спрямованість внутрішньополітичних процесів у РФ

Утвердження великодержавної ідеології. З початку 2000-х років у Росії поступово сформувалася монопольна ідеологія, складовими якої є імперська концепція великодержавності та самодостатності («держава-цивілізація»), ізоляціонізм, агресивна антизахідна політика, відмова від загальновизнаних цінностей, нехтування нормами міжнародного права.¹ Доктрина «фортеці в облозі», опір зовнішнім ворогам для російського режиму є головним інструментом мобілізації суспільства, стрижнем внутрішньої і зовнішньої політики².

Мілітаризація країни і суспільства. Агресія проти України прискорила процес мілітаризації держави і суспільної свідомості. Відроджені парамілітарні ритуали радянських часів. Перемогу у другій світовій війні перетворено на політизований,

¹ Найбільш відвертою демонстрацією агресивного курсу Кремля стало Послання Президента РФ Федеральним Зборам РФ від 1 березня 2018р., яке фактично стало силовим ультиматумом Заходу і з конфронтаційності перевершило відому Мюнхенську промову В.Путіна. Ця лінія на протистояння з Заходом знайшла відображення й у наступних Посланнях президента РФ – <http://www.kremlin.ru/events/president/news/59863>.; Ідеологія самодостатньої “держави-цивілізації” не-західного і не-східного типу, яка протистоїть ворогам, була публіцистично інтерпретована у знаковій статті тодішнього помічника президента РФ В.Суркова “Одиночество полукровки”, опублікованій 9 квітня 2018р. в журналі “Россия в глобальной политике” – <https://globalaffairs.ru/global-processes/Odinochestvo-polukrovki-14-19477>.

² У програмній статті директора департаменту зовнішньополітичного планування МЗС РФ О.Дробініна підкреслюється: «ситуація конфлікту – це, скоріше, норма для країни з такою географією та інтересами, як Росія». Див.; О.Дробінін «Уроки історії й образ майбутнього: роздуми про зовнішню політику Росії», Журнал «Міжнародне життя», серпень 2022р. – <https://interaffairs.ru/news/show/36410>.

шовіністичний символ «винятковості» російського народу. Здійснюється масова комеморація «героїчного минулого». Широкого розповсюдження набули воєнізовані змагання, паради. Запроваджена система воєнно-патріотичного виховання молоді, поширюється пропаганда престижності служби в силових структурах. Створено «середній клас у погонах» – розширено функції і права силових відомств, підвищений соціальний статус їх працівників. Складовою мілітаризації є збільшення воєнного бюджету і чисельності збройних сил.

Обмеження прав і свобод. За оцінками міжнародних організацій, в Росії за останні роки створена система правових обмежень і заборон, що фактично унеможливорює публічні акції опозиції, вільне волевиявлення громадян³. З початком війни посилюється процес обмеження конституційних прав – свободи зібрань, пересування, свободи слова тощо⁴. У березні 2022р. запроваджена тотальна воєнна цензура.⁵ Поширеною практикою стало публічне цькування, переслідування за нелояльність до режиму. Знаковим прикладом є створення в серпні 2022р. за ініціативою Державної думи групи з розслідування антиросійської діяльності (ГРАД) у сфері культури. Поширюються судові переслідування опозиційних активістів.

Медіа-тоталітаризм. Політичний режим встановив на території РФ тотальну інформаційну диктатуру. У 2020-2022рр. відбулась остаточна зачистка російського медіа-простору.⁶ Репресії торкнулися й багатьох регіональних ЗМІ⁷. У березні 2022р. розпочалась ліквідація останніх незалежних мас-медіа – було заблоковано близько 3000 інтернет-сайтів⁸. Ряд ЗМІ були змушені емігрувати за кордон («Нова газета», «Медуза», «Дождь» тощо). У РФ були заблоковані Twitter, Facebook, Instagram, в судовому порядку заборонена діяльність компанії Meta Platforms. Згідно з Всесвітнім індексом свободи преси 2022р., Росія опинилася на 155 позиції зі 180 країн.⁹

Одержавлення «третього сектору». Встановлено тотальний контроль влади над системою громадських організацій. Правозахисні, згодом екологічні, освітні, благодійні організації були або заборонені, або отримали статус «іноземних агентів», що де факто унеможливорює їх діяльність (ФБК, «Меморіал», Левада-Центр, Центр

³ Доклад Amnesty International 12 августа 2021г. Россия: Протесту здесь не место – <https://www.amnesty.org/en/documents/eur46/4328/2021/ru/>.

⁴ Неправительственный доклад группы «Сетевые свободы» и правозащитной группы «Агора». Россия: права человека на военном положении – https://drive.google.com/file/d/1vCb_QdGscBkLUtYOpNx15Q7I1XNisbnr/view.

⁵ У березні 2022р. держдума внесла поправки до Адміністративного і Кримінального кодексів, згідно з якими «дискредитація російських збройних сил» передбачала або штраф (від 30 тис. до 1 млн. руб.), або позбавлення волі на строк від 3 до 5 років. У свою чергу, нова стаття КК РФ (207.3) за публічне розповсюдження завідомо хибної інформації про ЗС РФ передбачає від 10 до 15 років позбавлення волі.

⁶ До реєстру іноагентів були включені понад 160 ЗМІ. Зокрема, ідеться про радіо «Єхо Москви», «Вільна Європа», «Важливі історії», BBC, Росбалт, «Медіазона», а також «Медуза», The Insider, Телеканал «Дождь», Фонд Bellingcat, Deutsche Welle та багато ін.

⁷ Заява Amnesty International від 17 березня 2022р. – <https://eurasia.amnesty.org/2022/03/17/zayavlenie-amnesty-international-cenzura-v-otnoshenii-antivoennyh-vyskazyvanij-v-rossii-dolzhna-prekratitsya/>.

⁸ В России после начала войны с Украиной заблокированы 3000 сайтов. Deutsche Welle, 6 мая 2022г. – <https://www.dw.com/ru/v-rossii-posle-nachala-vojnny-s-ukrainoj-zablokirovano-3000-sajtov/a-61713225>.

⁹ Всесвітній індекс свободи преси 2022: нова ера поляризації. Репортери без кордонів. 3 травня 2022р. – <https://rsf.org/sites/default/files/medias/file/2022/05/Index%202022%20RU.pdf>.

«Сова» та ін.). Станом на квітень 2022р. близько 400 громадських організацій і фізичних осіб були визнані «іноагентами».¹⁰ У липні 2022р. президент РФ підписав закон щодо регламентації діяльності «іноагентів», який позбавляє їх базових соціально-політичних прав і свобод і практично унеможливляє діяльність.¹¹ Також масово заборонені іноземні неурядові організації і фонди – Фонд Карнегі, Amnesty International, Human Rights, ряд німецьких фондів тощо.

Ліквідація несистемної опозиції. Паралельно із зачисткою медіа-простору і «третього сектору» була поступово знищена будь-яка нелояльна до влади політична опозиція. Найбільш масштабними і резонансними стали репресії проти Фонду боротьби з корупцією О.Навального. У 2021-2022рр. ФБК і система «штабів Навального» були розгромлені і заборонені. Відомий опозиціонер О.Навальний був засуджений за сфабрикованим звинуваченням.

Забезпечення самозбереження діючого політичного режиму. Ухвалення на референдумі 1 липня 2020р. нової конституції РФ, з одного боку, забезпечило пролонгацію президенства Путіна до 2036р. (п.3 ст.81), з іншого, – остаточно закріпило авторитарний режим, модель поліцейської тоталітарної держави з верховенством внутрішніх норм над міжнародним правом і міжнародними зобов'язаннями (ст.79). Діючий режим за допомогою адмінресурсу, системи фальсифікації виборів і усунення реальних конкурентів зруйнував виборчу систему і узурпував владу¹². Зокрема, за даними загальноросійського громадського руху «Голос», у 2020-2021р. набули чинності понад 50 нормативно-правових (у т.ч. «антиекстремістських») обмежень, які позбавили права балотуватися на виборах близько 9 млн. громадян – 8% виборців.¹³

Отже, сформовано тоталітарну поліцейську державу з елементами культу особи, з агресивною зовнішньою і репресивною внутрішньою політикою, яка культивує атмосферу насильства і страху і, формуючи фальшиву «паралельну» картину світу, морально розбещує власних громадян, ігнорує міжнародні норми і правила.

Є підстави говорити, що така політична система відтворює новий соціальний тип – **Номо putinus**. Якщо узагальнити оцінки і дослідження ряду соціологів і

¹⁰ Минюст внес в список НКО-«иноагентов» издателя «Троицкого варианта». Deutsche Welle, 25 марта 2022г. – <https://www.dw.com/ru/minjust-vnes-v-spisok-nko-inoagentov-izdatelja-troickogo-varianta/a-61254047>.

¹¹ Путин подписал закон о регламентации деятельности иноагентов. Коммерсант, 14 июля 2022г. - <https://www.kommersant.ru/doc/5460012>.

¹² За оцінками незалежних експертів на останніх президентських (2018р.) і парламентських (2021р.) виборах в РФ було сфальсифіковано відповідно 15 і 17 млн. голосів виборців. Див.: Договор о дружбе с ДНР и ЛНР, принятый депутатами Госдумы, дал старт войне. Но многих из этих депутатов попросту никто не выбирал. Медуза, август 2022г. – <https://meduza.io/feature/2022/08/12/dogovor-o-druzhbe-s-dnr-i-lnr-prinyaty-deputatami-gosdumy-dal-start-voynye-no-mnogih-iz-etih-deputatov-poprostu-nikto-ne-vybiral>.

¹³ Доклад движения «Голос». «Новые лишены»: за что граждан России массово поражают в праве быть избранными на выборах в 2021 году. – <https://www.golosinfo.org/articles/145272>.

політологів, можна окреслити умовний архетип пересічного росіянина (або «людини путінської»)¹⁴.

По-перше, це людина ідентифікована з владою. Вона погоджується зі свавіллям стосовно себе, з тим, що держава контролює її життя, придушує універсальні моральні норми, усвідомлення совісті, відповідальності й права. По-друге, характерною рисою є штучне усвідомлення власної винятковості, переваги, що по суті є зворотною стороною комплексу неповноцінності, рабської приниженості і традиційної «сакралізації» влади. По-третє, злісне і мстиве ставлення до Заходу, що є реакцією на неуспіх будівництва нормальної цивілізованої держави. Звідси агресія, апеляція до великого минулого як компенсаційного міфу. По-четверте, ця людина є соціальним продуктом потужних процесів морального розбещення, стрімкого зростання масового цинізму на фоні повсякденного насильства і свавілля влади, тоталітаризації масової свідомості.

Це лише окремі риси «соціальної продукції» кремлівського режиму, які слід ураховувати у здійсненні політико-інформаційних заходів на російському напрямі.

2. Український напрям російської ідеології: «паралельні» символи і образи

Можна припустити, що «гаряча фаза» інформаційної агресії і створення вигаданого образу України в очах Росіян розпочалося восени 2013р. напередодні Вільнюського саміту, де планувалося підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Тоді російська пропаганда масово використовувала пакет фейкових ідеологем для компрометації і дискредитації євроінтеграційного курсу Києва. Отже, Україна є державою, яка не відбулась, і вона не потрібна Заходу, а інтеграція з ЄС руйнуватиме її традиції, культуру, самобутність, і вона буде несаможиттєвим аграрним додатком Європи. Без інтеграції з РФ українську економіку очікує колапс¹⁵.

У період з 2014-2022рр. російське політичне керівництво за допомогою державної системи пропаганди активно формувало серед громадян РФ

¹⁴ Найбільш повно ці риси визначив директор Левада-Центр Л.Гудков. Див.: «Обиженный, злобный и мстительный». Портрет «человека путинского». Радио Свобода, 14 августа 2022г. – <https://www.svoboda.org/a/chelovek-obizhennyi-zlobnyi-mstitelnyi-lev-gudkov-o-homo-putinus-31983907.html>; Схожі оцінки викладені у коментарях і виступах Б.Кагарлицького, І.Ейдмана, С.Медведева та ін.. Див.: Дилемма информационного диктатора. 19 июля 2022г. – <https://re-russia.org/1d7d367b6bda44c984f91858cac230a5>; Русская обида придумана политтехнологами. Новая газета. Европа. 16 августа 2022г. – <https://novayagazeta.eu/articles/2022/08/16/ruskaia-obida-privumana-polittekhnologami>; Создал ли Кремль социал-тоталитаризм? Радио Свобода, 15 августа 2022г. – <https://www.svoboda.org/a/sozdaet-li-kremlj-sotsialnyi-totalitarizm-31989316.html>; М.Мищенко. Духовна еволюція симпатиків Росії: від радянської ностальгії до російського нацизму. Український інтерес. 13 липня 2022р. – <https://razumkov.org.ua/statti/dukhovna-evoliutsiia-sympatykiv-rosii-vid-radianskoi-nostalgii-do-rosiiskogo-natsyzmu>.

¹⁵ Ця пропаганда була зорієнтована на руйнацію українського суспільства «зсередини» – через дискредитацію діючої влади, інспірування соціального незадоволення і сепаратистських настроїв у регіонах, просування в українському культурно-інформаційному просторі доктрини “русского мира” і правомірності захисту «співвітчизників» на українській території.

«паралельний», фальшивий образ України. Ця загальнонаціональна українофобська компанія була ініційована на президентському рівні. Узагальнюючи численні заяви, коментарі, звернення вищого керівництва Росії можна виокремити наступні фейкові ідеологеми, які масовано і регулярно «вбудовувалися» у громадську свідомість:

- в Україні відбувся державний заколот і до влади прийшла нацистська хунта, яка встановила антинародний фашистський режим¹⁶;
- Українська влада влаштувала геноцид проти «народу Донбасу»;
- Україна втратила самостійність і повністю підконтрольна Заходу;
- «Київський режим» за допомогою західних хазяїв намагався напасти на Росію;
- Україна – це держава, яка не відбулась, це штучне утворення радянської влади і ці землі – історично російські. Отже, українська нація не має права на власну державність¹⁷.

Відтак, путінським режимом була сформована неонацистська, українофобська ідеологія, яка має ціллю довести «другосортність» українців, штучність їх державності, культури, національної ідентичності, інспіруючи і виправдовуючи практику геноциду народу України¹⁸.

Масована професійна антиукраїнська пропаганда, безпрецедентна за масштабами і рівнем маніпуляцій, спотворення новин, фейкових спецоперацій і явної брехні сформувала образ «ворожої України» і забезпечила переважну громадську згоду/підтримку вторгненню в сусідню державу. Російські соціологічні служби фіксують стабільно високий рівень позитивного ставлення до «спеціальної військової операції».

¹⁶ Слід нагадати, що 24 квітня 2014р. Путін, виступаючи на петербурзькому медіа-форумі, назвав київську владу «хунтою», це було широко розтиражовано кремлівською пропагандою й увійшло до російського політичного дискурсу.

¹⁷ Ще 17 квітня 2014р. під час «прямої лінії з володимиром Путіним» президент РФ заявив, що «...користуючись термінологією ще царських часів, це Новоросія [Південний схід України]: Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України за царських часів, це все території, які були передані в Україну у 20-ті роки радянським урядом». Див.: Прямая линия с владимиром путиным, 17 апреля 2014г. – Сайт президента РФ, <http://president.kremlin.ru/news/20796>.

¹⁸ Ця антиукраїнська ідеологія була узагальнена і розвинена у двох офіційних зверненнях президента РФ від 21 лютого 2022р. (Сайт президента РФ – <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>) і у зверненні від 24 лютого 2022р. (<http://kremlin.ru/events/president/news/67843>).

Фонд «Громадська думка»	За даними досліджень Фонду, рівень підтримки «спеціальної воєнної операції в Україні» («СВО») з лютого по березень 2022р. зріс з 65% до 73%. ¹⁹ Число противників операції склало 17% і 14% відповідно. Найчастіше (67%) респонденти пояснюють ціль операції забезпеченням безпеки РФ, роззброєнням України і недопущенням на її території баз НАТО. Інший мотив (51%) – захист жителів ДНР-ЛНР. ²⁰
Загальноросійський Центр дослідження громадської думки	Згідно з моніторингом Центра, з квітня по липень 2022р. підтримка «СВО» суттєво не змінювалася і складала 72%. Частка противників – була в межах 19-17% відповідно. Найчастіше респонденти пояснювали ціль «СВО» захистом РФ, недопущенням розміщення в Україні баз НАТО і захистом жителів ДНР-ЛНР. ²¹
Левада-Центр	Дослідження Левада-Центру з березня по серпень 2022р. свідчать про коливання рівня підтримки «СВО» – з 81% до 76% відповідно. Однак за їх даними молодь (18-24 роки) дещо менше підтримує «СВО» – 65%. В інших вікових категоріях ця підтримка зростає до 85% серед респондентів віком від 55 років і старше. ²²

Очевидно, що в тоталітарному суспільстві, де інакомислення піддається кримінальним переслідуванням, де панує страх, поширюється практика виказів і виявлення «зрадників», «полювання на відьом», результати будь-яких соціологічних опитувань викликають сумніви. Але наведені вище дані так чи інакше заслуговують на увагу, бо певною мірою ілюструють помітні тенденції в російському соціумі, які слід урахувати, визначаючи можливі шляхи донесення до російського суспільства об'єктивної інформації про агресію кремля проти України.

3. Правда про війну в Україні: механізми і шляхи донесення до росіян

Складовою російської агресії є масштабна інтервенція в медіа-просторі. Очевидно, що протистояння в інформаційній війні не може зводитися лише до оборони – спростування фейків російської пропаганди (переважно це є змістом діяльності Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки і Центру протидії дезінформації при РНБО України). Також зрозуміло, що інформаційно-ідеологічне протистояння з «руським миром», стратегічну боротьбу сенсів і світоглядів слід поетапно і поступово переносити на територію противника, розширюючи ефективні канали впливу. Зокрема, у відеозверненні від 26 серпня 2022р. Президент України

¹⁹ Інформація про результати наступних досліджень відсутня.

²⁰ Сайт Фонду «Общественное мнение». Украина: опрос 20 марта. – <https://fom.ru/Politika/10946>.

²¹ Сайт ВЦИОМ. Специальная военная операция: мониторинг. – <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/specialnaja-voennaja-operacija-monitoring-20223006>.

²² Сайт Левада-Центр. Конфликт с Украиной август 2022г. – <https://www.levada.ru/2022/09/01/konflikt-s-ukrainoi-avgust-2022-goda/>.

ззначив, що «зараз такий час, що потрібно шукати ще більше нестандартних каналів поширення правди про війну Росії проти нас з вами».²³

Але наскільки це реально здійснювати на російському напрямі, з огляду на тривалість, масштаб та інтенсивність кремлівської пропаганди, жорстку цензуру і монополізацію внутрішнього медіа-простору?

З цього приводу в українському дискурсі є багато скепсису, який має підстави з огляду на швидке придушення в березні 2022р. антивоєнних акцій, жорсткі репресії проти поодиноких активістів і загалом низький рівень протестних настроїв в російському суспільстві. Поширеними є думки про те, що в рамках кремлівського тоталітаризму виник т.зв. феномен «колективного путіна». (Однак, враховуючи це, не зайвим буде згадати про ефективні західні практики інформаційно-ідеологічного протистояння з тоталітарним СРСР за часів «холодної війни»).

У свою чергу, слід звернути увагу на деякі неоднозначні процеси і тенденції в сучасному російському суспільстві, вразливості, а також форми і механізми сприйняття інформації. Ідеться про наступне:

- війна викликала в російському суспільстві різноспрямовані процеси. Ситуаційно відновилася «путінська більшість», зміцнився авторитарний характер режиму. Водночас визначилися внутрішні суперечності, латентна конфліктність і поляризація думок²⁴. Це, з одного боку, спричинило хвилю міграції з Росії представників мобільного середнього класу – IT-фахівців, науковців, діячів мистецтв, журналістів та ін. А з іншого – збільшилася соціальна апатія і конформізм.
- за оцінками експертів, група людей, що підтримують «спецоперацію» не є однорідною: одна частка – це впевнені прихильників бойових дій, у другій – вище рівень страху і сумнівів, але переважає визнання «вимушеності захисту російськомовного населення». Значний відсоток цієї підтримки складають люди байдужі до подій в Україні, які приєднуються до «офіційного мейнстріму». Це пасивний конформізм, небажання виходити з «зони комфорту», страх перед репресіями тощо²⁵.
- у російському соціумі спостерігається поступова «адаптація» до війни, виявилися ознаки звикання, байдужості, послаблення інтересу до подій в Україні, зокрема у молоді²⁶. При цьому розвіялися очікування «швидкоплинності спецоперації».

²³ Звернення Президента України від 26 серпня 2022р. – <https://www.president.gov.ua/news/zsu-i-nash-narod-shodnya-dovodyat-okupantam-sho-v-nih-nemaye-77353>.

²⁴ Д. Волков, А. Колесников. Шок и трепет «спецоперации». Как российское общество прячется от реальности. Доклад Фонда Карнеги. 5 августа 2022г. – <https://carnegieendowment.org/eurasiainsight/87626>.

²⁵ Там само.

²⁶ Лев Гудков о факторах поддержки спецоперации. «Re: Russia», 5 июля 2022г. – <https://polit.ru/news/2022/07/05/gudkov/>.

- саме молодь (18-24 роки) на відміну від інших вікових категорій більш стримано сприймає «спецоперацію» (31% повністю підтримують, 34% скоріше підтримують, не підтримують тією чи іншою мірою – 30%)²⁷. Можна припустити, що противник «спецоперації» – це молода людина, мешканець мегаполісів, великих міст, активний користувач Інтернету, який отримує інформацію про події в Україні з різних джерел. За деякими оцінками, частка противників «спецоперації», які вважають її війною і агресією проти України, складає приблизно 20%²⁸. Ядро цієї групи – люди опозиційно налаштовані до влади, які не підтримують її політику.
- у російському суспільстві за умов цензурних обмежень зріс попит на альтернативну інформацію. З початку війни у РФ кількість завантажень VPN-сервісів для уникнення блокувань в Інтернеті зросла у 15 разів. За окремими оцінками, частка користувачів VPN наближається до 30%. За цим показником Росія у 2022р. перейшла з 16 на 2 місце у світі.²⁹ Таку тенденцію опосередковано підтверджують і результати досліджень холдингу «Ромір». Показники охоплення аудиторії провідних пропагандистських телеканалів РФ з лютого по липень 2022р. помітно скоротилися – «Перший канал» з 33,7% до 25,5%, «Росія-1» з 30,9% до 23%. У додатках лідирують WhatsApp з охопленням 44,6%, «Вконтакті» (27,9%), Telegram (зростання з 19,1% до 26,8%)³⁰.

Безумовно, донесення правдивої інформації про війну в Україні – складний і тривалий процес, який має свою специфіку, обмеження і часові перспективи. Він потребує: визначення наявних і створення нових ресурсів, каналів і можливостей донесення до громадян РФ об'єктивної інформації про агресію кремля в Україні; чіткого окреслення адресатів, форми і змісту інформаційного контенту; координації дій державних органів і неурядового сектору; підтримки міжнародних партнерів тощо.

При чому спочатку йдеться не про «перепереконання», а скоріше про формування ґрунту для сумнівів, створення умов для змін у свідомості окремих категорій населення – від зміни ставлення до «спецоперації» до усвідомлення злочинів діючого путінського режиму.

Можна виокремити три основні чинники впливу на настрої і позиції російських громадян.

²⁷ Сайт Левада-Центр. Конфликт с Украиной, август 2022г. – <https://www.levada.ru/2022/09/01/konflikt-s-ukrainoj-avgust-2022-goda/>.

²⁸ Д. Волков, А. Колесников. Шок и трепет «спецоперации». Как российское общество прячется от реальности. Доклад Фонда Карнеги. 5 августа 2022г. – <https://carnegieendowment.org/eurasiainsight/87626>.

²⁹ В марте-июле 2022 года Россия вышла на второе место в мире по количеству загрузок VPN-сервисов для обхода блокировок в интернете. Радио Свобода, 26 июля 2022г. – <https://www.svoboda.org/a/rossiya-zanyala-vtoroe-mesto-v-mire-po-chislu-skachivaniy-vpn-servisov/31959952.html>.

³⁰ Ромір: Как изменилось медиапотребление россиян с февраля 2022. 19 августа 2022г. – <https://romir.ru/studies/kak-izmenilos-mediapotreblenie-rossiyan-c-fevralya-2022>.

Перше. Динаміка ситуації в ході війни. Провал «бліцкригу» в Україні й ефективний опір ЗСУ російській інтервенції розвіяв образ непереможної «другої армії» світу і мав певний «протверезний» морально-психологічний ефект, який посилювався через ефективні бойові операції України у Криму. При цьому, переможні зведення міноборони Росії все більш не стикуються з реаліями на фронті та проголошеними цілями і завданнями «спецоперації».

Друге. Безпрецедентні масштаби «незворотних» і «санітарних» втрат росіян (попри утаємниченість і публічну героїзацію загиблих) матимуть поступовий накопичувальний ефект насамперед в національних провінціях РФ. За різними даними, в російському суспільстві на фоні офіційного патріотизму зростає страх і небажання йти до лав збройних сил РФ, збільшується кількість «відмовників» і дезертирів.

Третє. Міжнародні санкції мають кумулятивний, зростаючий вплив, тією чи іншою мірою позначаються на соціальному самопочутті громадян РФ, їх добробуті, на пряму чи опосередковано впливають на повсякденне життя і настрої. Можна припустити, що ефект звикання і адаптації до санкцій є більш помітним у старшого покоління з радянським досвідом. Але для молоді, інформаційно інтегрованої у світову спільноту, санкції і поступова міжнародна ізоляція Росії є «стимулом для сумнівів і переосмислення реалій» (зокрема, очевидний психологічний ефект мала ініціатива пожорсткішення візового режиму для російських громадян).

Нині є підстави говорити про брак координованої інформаційної політики колективного Заходу на російському напрямі, системного і результативного впливу на суспільство РФ. Це пояснюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними причинами. З огляду на це виглядають доцільними **наступні заходи та ініціативи:**

Запропонувати ЄС (Єврокомісії) ідею розробки в рамках «Стратегічного компасу» спеціальної програми з інформаційної протидії тоталітаризації російського суспільства. Серед напрямів цієї програми могли би бути:

- а) цілеспрямоване просування в медіа-просторі адаптованого для російського споживача інформаційно-культурного контенту, який містить антивоєнні мотиви, базується на принципах демократії, свободи, поваги до людської особистості, опосередковано пропагує європейські цінності і спосіб життя;
- б) розширення цільових комунікаційних каналів впливу (Інтернет, радіомовлення, друкована продукція) на російське суспільство, у т.ч. мовами нацменшин, для просування об'єктивної інформації про агресію кремля в Україні. Окремий напрям впливу – осередки російської діаспори в країнах ЄС. Виглядає доцільним залучення в рамках цієї програми опозиційних російських журналістів і редакцій ЗМІ, які залишили РФ;
- в) сприяння формуванню опозиційної російської субкультури – створення спеціального продюсерського центру для організації системної участі в антивоєнних

заходах, культурних акціях російських музикантів, акторів, художників, письменників, діячів мистецтв, які емігрували до Європи.

Організувати міжнародну експертну конференцію, присвячену проблемам комунікацій і механізмам інформаційного впливу на російське суспільство, за участі представників державних структур, політтехнологів, соціальних психологів, фахівців центрів протидії гібридним загрозам (у т.ч. East StratComTask Force), IT-експертів, журналістів, блогерів тощо.

За підсумками цього заходу ініціювати (наприклад, в рамках «Кримської платформи») створення постійно діючого міжнародного експертного пулу, який розроблятиме відповідні рекомендації і пропозиції. Паралельно сформувати профільну робочу групу на базі Центру протидії дезінформації при РНБО.

Наступним кроком може бути створення міжнародної агенції (можливо на базі одного з європейських центрів протидії гібридним загрозам), яка ініціюватиме і направлятиме комунікаційні процеси на російському напрямі.

У свою чергу, українській стороні на міжнародному рівні слід намагатися мінімізувати «втому від війни» в Європі і світі, продовжувати практику вкорінення теми російської агресії проти України у порядку денному як глобальних міжнародних інституцій – ГА ООН (третій комітет ООН), ПАРЄ, ОБСЄ, Європарламент, ПА НАТО, так і регіональних (ОЧЕС, ГУАМ, Веймарський трикутник, Люблінський трикутник та ін.), а також в міжнародних правозахисних, гуманітарних організаціях. Паралельно проводити міжнародні заходи (круглі столи, конференції) з теми правової кваліфікації злочинів російських окупантів в Україні за участю відомих експертів, фахівців-юристів, парламентарів, громадських діячів, журналістів. Активізувати процес створення міжнародного трибуналу з розслідування злочинів агресії РФ проти України.

Доцільно розглянути можливість розробки компактної пілотної державної програми (в рамках наявних ресурсних можливостей), спрямованої на здійснення комплексу скоординованих інформаційних заходів з донесення до окремих категорій населення РФ об'єктивної інформації про війну в Україні. Зокрема, в рамках програми передбачити:

а) виробництво за участі державних структур і громадських організацій за допомоги іноземних партнерів професійної адаптованої для російської аудиторії (насамперед молоді) аудіо-візуальної продукції різного формату, насиченої «нелобовими», опосередкованими проукраїнськими символами, сенсами і мемами, інформацією про події в Україні для просування в Інтернет-ресурсах;

б) публікація різноманітної друкованої продукції російською мовою (для постачання в зону бойових дій, в окуповані регіони, за можливості розповсюдження на території РФ, а також у країнах, куди були спрямовані основні міграційні потоки з РФ), де містяться дані про наслідки агресії для мирного населення, інтерв'ю з жертвами злочинів окупаційних військ, спростовуються російські міфи про «спецоперацію», наводяться дані про економічну ціну цієї війни для Росії. А з іншого боку – міститься

інформація про корупцію і свавілля, репресії і знищення прав людини путінським режимом у РФ, викриваються реальні обличчя російських політиків і пропагандистів;

У рамках проекту «Кати України», що здійснює Офіс Президента, організувати підготовку міжнародної публічної доповіді «Російська агресія: геноцид в Україні». У доповіді систематизувати і викласти зібрані факти, докази, свідчення (які згодом будуть доповнюватися й узагальнюються у наступних частинах) злочинів російських окупантів в Україні. Забезпечити максимально широку публічну презентацію цього документу у міжнародних інституціях, національних парламентах країн світу, громадських організаціях, провідних Інтернет-ресурсах, соціальних мережах тощо. Запровадити презентацію, обговорення і розповсюдження російської версії документу.

Активізувати і координувати діяльність представників органів центральної і регіональної влади в медіа-просторі. Забезпечити регулярну присутність у ЗМІ, Інтернет-ресурсах, соціальних мережах представників міністерств і відомств, голів місцевих адміністрацій з метою висвітлення реальної ситуації в ході війни з орієнтацією на російську аудиторію. Розглянути ідею запровадження практики адресних публічних звернень керівництва України до етнічних українців в РФ, позбавлених мови, національної ідентичності, культури, права на самоорганізацію.

Поступово формувати Інтернет-спільноту українських біженців. Залучати біженців в різних країнах світу (за допомогою диппредставництв, місцевої діаспори, волонтерських організацій, ВКУ) для активної роботи в Facebook, Instagram, Twitter, Тік-Ток, а також підтримки українських Інтернет-ресурсів. Ініціювати створення Інтернет-груп, окремих сайтів, ФВ-сторінок для розповсюдження в соцмережах власного досвіду, думок, оцінок про наслідки російської агресії. Складовою цього процесу має бути продовження проукраїнських публічних акцій, флешмобів, інформаційних заходів, присвячених війні в Україні.

Запровадити практику регулярних виступів, інтерв'ю, коментарів представників влади, політичних і громадських діячів України в опозиційних російських ЗМІ («Дождь», «Нова газета. Європа», «Медуза» та ін.). Організувати періодичні прес-конференції для опозиційних російських журналістів в Ризі.

Зрозуміло, що це лише окремі риси можливої комунікаційної кампанії на російському напрямі, яка потребує спільних зусиль України і колективного Заходу. Очевидно, важливість цього напрямку в осяжній перспективі зростатиме з огляду на поглиблення і розширення конфронтації не лише на осі Захід-Росія, а й у більш глобальному сенсі відстоювання загальнолюдських цінностей демократичного світу. Однак, очевидно й інше – комунікаційні заходи, при всій їх важливості, мають в нинішніх умовах скоріше допоміжний характер. Основні інструменти впливу на російському напрямі це мужній опір українського народу окупантам, втрати ворога, ефективна політика санкцій щодо путінського режиму, солідарність і допомога Україні з боку цивілізованого світу.

Використані джерела

1. «Обиженный, злобный и мстительный». Портрет «человека путинского». Радио Свобода, 14 августа 2022г. – <https://www.svoboda.org/a/chelovek-obizhenny-zlobnyy-mstiteljnyy-lev-gudkov-o-homo-putinus-/31983907.html>
2. 3 травня 2022р. – <https://rsf.org/sites/default/files/medias/file/2022/05/Index%202022%20RU.pdf>.
3. В марте-июле 2022 года Россия вышла на второе место в мире по количеству загрузок VPN-сервисов для обхода блокировок в интернете. Радио Свобода, 26 июля 2022г. – <https://www.svoboda.org/a/rossiya-zanyala-vtoroe-mesto-v-mire-po-chislu-skachivaniy-vpn-servisov/31959952.html>.
4. В России после начала войны с Украиной заблокированы 3000 сайтов. Deutsche Welle, 6 мая 2022г. – <https://www.dw.com/ru/v-rossii-posle-nachala-voyny-s-ukrainoj-zablokirovano-3000-sajtov/a-61713225>.
5. Всесвітній індекс свободи преси 2022: нова ера поляризації. Репортери без кордонів.
6. Д. Волков, А. Колесников. Шок и трепет «спецоперации». Как российское общество прячется от реальности. Доклад Фонда Карнеги. 5 августа 2022г. – <https://carnegieendowment.org/eurasiainsight/87626>.
7. Дилемма информационного диктатора. 19 июля 2022г. – <https://russia.org/1d7d367b6bda44c984f91858cac230a5>
8. Доклад Amnesty International 12 августа 2021г. Россия: Протесту здесь не место – <https://www.amnesty.org/en/documents/eur46/4328/2021/ru/>.
9. Доклад движения «Голос». «Новые лишены»: за что граждан России массово поражают в праве быть избранными на выборах в 2021 году. – <https://www.golosinfo.org/articles/145272>.
10. Заява Amnesty International від 17 березня 2022р. – <https://eurasia.amnesty.org/2022/03/17/zayavlenie-amnesty-international-czenzura-v-otnoshenii-antivoennyh-vyskazyvanij-v-rossii-dolzha-prekratitsya/>.
11. Звернення Президента України від 26 серпня 2022р. – <https://www.president.gov.ua/news/zsu-i-nash-narod-shodnya-dovodyat-okupantam-sho-v-nih-nemaye-77353>.
12. Лев Гудков о факторах поддержки спецоперации. «Re: Russia», 5 июля 2022г. – <https://polit.ru/news/2022/07/05/gudkov/>.
13. М. Міщенко. Духовна еволюція симпатиків Росії: від радянської ностальгії до російського нацизму. Український інтерес. 13 липня 2022р. – <https://razumkov.org.ua/statti/dukhovna-evoliutsiia-sympatykiv-rosii-vid-radianskoi-nostalgi-ii-do-rosiiskogo-natsyzmu>
14. Минюст внес в список НКО-«иноагентов» издателя «Троицкого варианта». Deutsche Welle, 25 марта 2022г. – <https://www.dw.com/ru/minjust-vnes-v-spisok-nko-inoagentov-izdatelja-troickogo-varianta/a-61254047>.
15. Неправительственный доклад группы «Сетевые свободы» и правозащитной группы «Агора». Россия: права человека на военном положении – https://drive.google.com/file/d/1vCb_QdGscBkLUtYQpNxl5Q7I1XNisbnr/view
16. Путин подписал закон о регламентации деятельности иноагентов. Коммерсант, 14 июля 2022г. – <https://www.kommersant.ru/doc/5460012>.
17. Ромир: Как изменилось медиапотребление россиян с февраля 2022. 19 августа 2022г. – <https://romir.ru/studies/kak-izmenilos-mediapotreblenie-rossiyan-c-fevralya-2022>.
18. Русская обида придумана политтехнологами. Новая газета. Европа. 16 августа 2022г. – <https://novayagazeta.eu/articles/2022/08/16/russkaia-obida-pridumana-polittekhnologami>

19. Сайт ВЦИОМ. Специальная военная операция: мониторинг. – <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/specialnaja-voennaja-operacija-monitoring-20223006>.
20. Сайт Левада-Центр. Конфликт с Украиной август 2022г. – <https://www.levada.ru/2022/09/01/konflikt-s-ukrainoj-avgust-2022-goda/>.
21. Сайт Фонда «Общественное мнение». Украина: опрос 20 марта. – <https://fom.ru/Politika/10946>.
22. Создал ли Кремль социал-тоталитаризм? Радио Свобода, 15 августа 2022г. – <https://www.svoboda.org/a/sozdaet-li-kremlj-sotsialjnyy-totalitarizm-/31989316.html>

© Центр Разумкова

Автор:
Михайло Пашков

**Разумков
центр**

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Центр Разумкова
Е-пошта: info@razumkov.org.ua
<https://razumkov.org.ua/>